

«ПОМИЛКОВА ТА ЗГУБНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ»

«Я б старався уникати увічнення того, що сталося на Волині, у спосіб, який би звинувачував усю українську націю».

Збігнєв Бжезинський

Історична праця ксьондза Хоїнського 1913 року, видана в Познані, читається як надзвичайно актуальний і тверезий діагноз імперським амбіціям минулого. Автор ще понад століття тому відверто визнав: загарбання українських земель було фатальною помилкою, яка не дала Польщі жодних переваг, а лише засіяла зерна глибокої ненависті через зневагу до місцевого населення.

Сьогодні, через призму праць видатного історика Ярослава Дашкевича, ці столітні застереження стають ключем до розуміння волинських подій 1943 року та нагадують: боротьба за власну землю й національно-визвольні повстання не потребують каяття перед колишніми окупантами.

Гортаючи поживклі сторінки. Замість передмови

1913 року в Познані побачила світ історико-публіцистична праця польського теолога ксьондза Хоїнського «Помилкова та згубна політика Польщі від Казимира Великого (1333-1370 рр.) до наших днів» (X. Lic. Choinński «Błędna i zgubna polityka Polski od Kaźmirza W. (f1370) do dziś dnia» (POZNAN. Drukiem i nakładem Bernarda Miłskiego-o 1913). Аббревіатура «X.» або «Ks.» позначає священника, а «Lic.» – академічний ступінь бакалавра богослов'я. Хоїнський вважав польські правлячі класи (особливо шляхту і духовенство) відповідальними за падіння Речі Посполитої. На думку автора, експансія Польщі на схід та об'єднання з Литвою були історичною помилкою, яка відволікала країну від західних справ (Балтика, Сілезія, Померанія) та без потреби втягнула Польщу в конфлікт з Росією. У написаній понад сто тринадцять років праці є цікаві міркування, які стосуються історії України:

«Що ми маємо від союзу Литви з Польщею? Нас не хочуть литовці, нас не хочуть русини! Ми досягли цьо-

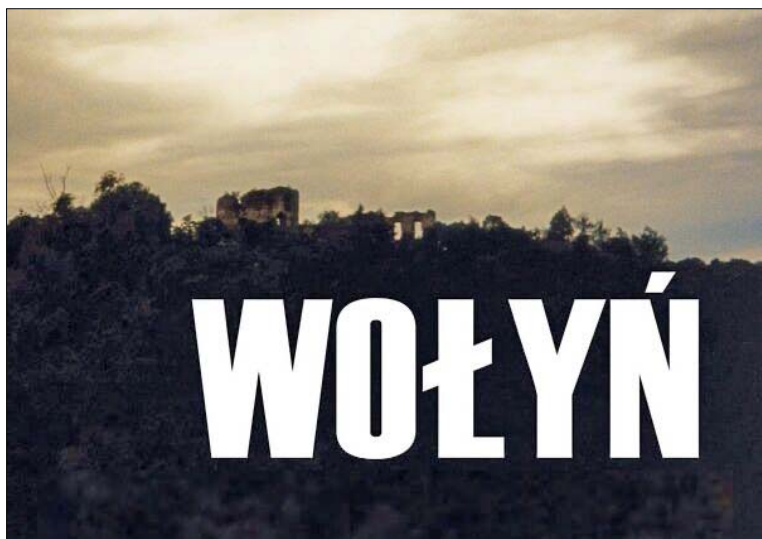
го в минулі часи, щоправда, в Литві та Русі пани стали поляками. Але що ж, коли ці пани мали саме негативне значення для батьківщини. Відомо, що пани легко втрачають свою національність, а народ зберігає свою мову, якщо тільки її не виривають з нього силою. <...>

Кожен поляк, свідомий своєї національності, відчуває смертельну образу до Росії за поділ Польщі. <...> Люта ненависть російського (українського. – О. Р.) селянства до шляхти, наших священників і євреїв свідчить про те, що ці три стани на Україні, як і взагалі на російських (українських. – О. Р.) землях, мабуть, поширювалися як зараза. Бо ми знаємо, що **родова ненависть, глибока, страшна, як, наприклад, ненависть болгар і сербів до турків, породжує величезну силу, до вулканічного вибуху тільки в серцях народів, підло зневажених і потоптаних!** <...>

Після об'єднання Польщі з Литвою польська шляхта на підставі привілеїв захопила села на території Литви та руських земель, таких як князівства Полоцьке, Смоленське, Сіверське, – на території України, Поділля, Волині, Полісся, Підляшшя, тим самим позбавляючи Польщу громадян, які могли і повинні були діяти на благо батьківщини.

Ця шляхта, зберігаючи свою польську національність, була і досі вважалася чужою для русинського народу. <...> Чи польська шляхта і далі хоче «ущаслилювати» своїм господарством далекі руські краї, коли чужі і ворожі нам елементи викупувають маєтки на власній батьківській землі. Чи ж така шляхта не шкодить безпосередньо своїй країні, наражаючись при цьому на глузування з боку чужинців! <...>

На підставі незаперечних історичних документів землі на схід від річки Сян упродовж століть належали Русинам. Навіть досить широка смуга на захід від Сяну, тобто в прямій лінії від Жешува до Дуклі, ще до поділу Польщі, тобто до 1764 року, належала до Руського воєводства, а не до Краківського чи Сандомирського. <...> **Завоювання Русі не принесло Польщі жодної користі, оскільки Казимир призначив майже суверенним правителем Русі руського князя Димитра Детко з Перемишля; саме того Детко, який раніше привів татар на Казимира. <...>** **Якщо русини вимагають університету у Львові, то його слід їм дати, бо та обставина, що польське населення переважає у Львові, нічого не означає. Місто Львів було засноване не поляками, а Данилом, королем Червоної Русі, у 1259 році. Заснував це місто король Данило для свого сина Лева князя на Галич. Через два роки воно було зруйноване татарами, але завдяки зусиллям Данила відновлене, оснащено оборонним замком і слугувало резиденцією галицького князя. Казимир Великий, король Польщі, захоплює його, руйнує і знищує замок, привозить німецьких колоністів і надає місту магдебурзьке право. <...>** **Земля Холм з незапам'ятних часів належала до Русі, а не до земель, заселених ляхами. За часів Болеслава Великого в 1025 році Холм, так само як і Володимир, Белз, Перемишль і Галич належали до «Червінської», тобто пізнішої Червоної Русі. Белз, Перемишль і Галич перебу-**

вали під владою Болеслава. <...> За Болеслава Сором'язливого 1279 навіть Люблін не належав до Польщі, але до Русі. За часів Владислава Локієтка 1335 року тільки Люблін повернувся до Польщі, але Холм, Володимир, Кременець, Перемишль, Львів, Галич належали до Галицького князівства, яке простягалося до Дністра і Чорного моря. <...> Холм ніколи не належав до Малопольського чи Люблінського воєводства, а завжди до Червоної Русі. Ще за часів Станіслава Августа в 1764 році Холмщина була виділена під назвою «Холмська земля», як повіт з головним містом Холмом у Червоній Русі, північну частину якої становила Холмщина.

Південну, в'ятеро більшу частину Червоної Русі називали Руським воєводством, а на південних краях – Покуттям. Ця Холмська земля, тобто Холмський повіт Червоної Русі, за часів Станіслава Августа охоплювала міста: Ленчу, Опалін, Любомиль, Ковель, Дубеньку, Замостя, Щебрежичин, Красний Став, а в центрі – місто Холм. <...>

До Польщі належать тільки ті землі, які були і є заселені польським народом, польською нацією. Цей принцип сьогодні прийнятий в усьому світі. Завоювання сьогодні не мають ніякого значення для совісті народів».

Волинський вузол 1943-2026:

Хто є хто, бо Що є що

«На 17-й день польської незалежності – 28 листопада 1918 року – тимчасовий голова польської держави Юзеф Пілсудський роз'яснює в інструкціях своєму генералові Тадеушу Розвадовському політичні підстави свого наказу окупувати українські землі у Галичині і Волині. Цей документ добре відомий польським історикам, хоча ніколи не був опублікований польською в повному обсязі. В Державному архіві Львівської області зберігається «львівський» примірник цих інструкцій Пілсудського-Розвадовському. У цьому документі Пілсудський кілька разів називає окупацію – окупацією: «...Вважаю, що єдиним виходом є введення на території Східної Галичини, зайнятії нашими військами, військової окупації, на яку ми маємо право через проголошення українцями відкритої війни польському населенню, що проживає у Східній Галичині». Далі Пілсудський продовжує: «Військова окупація дозволяє тимчасово не розв'язувати політичних справ, які в цей момент назріли для остаточного полагодження»

Олександр Зінченко, історик

Генерал Владислава Андерс, командувач 2-го Польського корпусу, який відзначився в битві за Монте-Касіно в травні 1944 року, відіграв ключову роль у порятунку вояків дивізії «Галичина» (згодом 1-ї Української дивізії УНА) від примусової репатріації до СРСР. Аргументом бойового генерала, на той час головнокомандувача і генерального інспектора Польських збройних сил на Заході, було те, що чимало полонених до війни мали польське громадянство. Тож 1947 року британська влада дозволила евакуювати до Англії понад 8 000 українських вояків з табору поблизу італійського міста Ріміні.

У нашій історії ключовим є інститут громадянства. Як відомо, 26-27 жовтня 1939 р. у Львові відбулися так звані Народні збори Західної України. Так звані делегати ухвалили декларацію від імені усієї Західної України звернутися з проханням до Верховної Ради СРСР про включення етнічних українських територій до складу Совецького Союзу. 1 листопада 1939 року Президія Верховної Ради СРСР дала згоду і 15 листопада Західну Україну було прийнято до складу УРСР. На окупованій території був запроваджений совєцький адміністративний поділ. Мі-

льйони людей були змушені змінити своє громадянство. 29 листопада 1939 року Президія Верховної Ради СРСР видала декрет, згідно якого всі постійні жителі Західної України, а також вихідці з Центральної Польщі, які там опинилися, отримували совєцьке громадянство – серпасті паспорти, згідно з постановами радянського уряду від 30 грудня 1939 року і НКВС СРСР від 5 лютого 1940 року. На початок лютого 1940 року організація нової адміністрації була завершена. Той, хто відмовлявся прийняти громадянство, міг бути арештованим і депортованим. Той, хто приймав громадянство, ставав військовозобов'язаним і підлягав призову в Красну армію. Однак паспортизація не була завершена до 22 червня 1941 року.

Виникає логічне запитання: громадянами якої держави вважали себе волинняки й галичани після вибуху німецько-совєцької війни? Ким почувалася українці й поляки на Волині й Галичині в перший підсовєцький період?

Нагадаймо: лише 1940 року із Західної України було депортовано 168.900 чоловік, у травні і червні 1941-го вислано понад 10 тис. Серед депортованих переважали поляки, на другому місці були українці, потім – євреї.

Визнаймо: сучасна Українська держава є спадкоємцем так званої совєцької України. Висновок: «Жодні урядові структури сучасної України не мають права ні застосовувати дії українських збройних сил тих часів (йдеться про Другу світову війну. – О. Р.), ні вести розмови про якесь формальне вибачення чи примирення».

Це твердження Ярослава Дашкевича, видатного українського історика, член-кореспондента НАН України є засадничим для аналізу трагічних подій на Волині 1943 року. Варто дослухатись до низки його аргументованих і донині актуальних застережень:

«Польське панування на західноукраїнських землях у 1918-1939 рр. доводить, що політики справді досвіду минулого не сприйняли. Польща по-зрадницькому зламала договір з Українською Народною Республікою, не виконала ухвал Ризького договору 1921 р. та рішення Ради Послів 1923 р., запроваджуючи суворий окупаційний режим з дискримінацією та поступовим винищенням всього українського, особливо на тих теренах, що були захоплені від УНР (Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя). Було проведено масову колонізацію т. з. осадниками і. Праві шовіністичні політичні кола опрацювали ще тоді, напередодні Другої світової війни, плани депортації українців з їх корінних територій для розпорошення в Західній Польщі – плани, які було реалізовано кілька років пізніше в ході акції «Вісла».

Переходячи до періоду Другої світової війни, хочу звернути увагу на події і явища, сутність яких зрозуміла і сьогодні не підлягає серйозній науковій дискусії.

Криваві події 1939-1944 років та пізніше відбувалися на українській етнічній території, на якій поляки (влада, колонізатори) мали статус окупантів. Українці були (але вже частково не є) справжніми господарями на рідній землі. Якщо, в даному разі, обмежитися Західною Волинню, то в ній у 1941 р. (після депортацій 1940-1941 рр.) проживало за оцінкою – на 1 млн. 600 тис. українців приблизно 220 тис. поляків. При такому співвідношенні поляки намагалися далі грати роль панівної нації – панівної над українцями.

Винищувати українців почали у 1939 р. польські війська, що відступали через Волинь під ударами німецької армії. Тоді запалали хати українських селян, вбивали мирне населення: у 1940 р. польські боївки почали винищувати українську інтелігенцію, громадських діячів на су-

УКРАЇНСЬКІ ЖЕРТВИ ПОЛЬСЬКИХ ВБИВСТВ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО- ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1939 Р.

(вересень – жовтень)

(Волинське, Люблинське, Львівське, Поліське,
Тернопільське й Станіславівське воєводства
Другої Речі Посполитої)

Зібрав та впорядкував
Андрій Яремчук

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЧЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Львів 2025

сідніх Підляшші й Холмщині, що незабаром дало відповідний резонанс на Західній Волині (...).

З вибухом німецько-російської війни 1941 року Польща – в особі Лондонського еміграційного уряду – автоматично стала союзником СССР, йдучи на активне колаборантство з більшовицькими партизанами (залишками розгромлених військових частин, втікачами з таборів полонених), утворюючи польсько-російські боївки, що нападають на українські села. Одночасно реалізується не менш активне колаборантство з німецькими окупантами: переведення польської «гранатової» поліції, підпорядкованої німцям, на Волинь, проведення цієї поліцією, а також німецько-польськими відділами карних експедицій по українських селах, утворення та озброєння німцями опорних пунктів у польських селах, що співпрацюють як з німецькими окупантами, так і з російськими партизанськими рейдами. Наступним кроком була діяльність 27 дивізії Армії Крайової, скерована виключно на винищення українського цивільного селянського населення.

Згідно із загарбницькими планами трьох антиукраїнських сил – німців, росіян та поляків – на Волині та на інших західноукраїнських землях дійшло до фактичного ут-

ворення антиукраїнської коаліції – співпраця поляків кулмулювала ці сили шляхом активного колаборантства терористичного штибу. Волинь опинилася під потрійною окупацією, всі ворожі сили об'єдналися на антиукраїнській платформі. Їхня мета була стратегічною. Кривавими методами примусити до рабського послуху, а далі екстермінувати українське населення.

Українська Повстанська Армія разом з відділами самооборони (не всюди об'єднаних в УПА) виступила на захист українського населення, розпочала боротьбу з карними німецько-польськими експедиціями, польськими опорними пунктами, польськими загонами та бойовими Армії Крайової, польськими загонами в складі російських партизанських частин. Всі ці операції мали обмежений тактичний характер. Досі не знайдено (хоча їх дуже хочуть знайти) жодних ухвал чи наказів з українського боку (міфічної ухвали III Конференції – не III Великого збору – ОУН, міфічних глобальних наказів УПА) про винищення польського мирного населення. (...)

Ситуація погіршала внаслідок дій польського еміграційного уряду, який навідріз відмовився від реалістичних переговорів, висуваючи перед українською стороною прелімінарну умову визнати належність західноукраїнських земель до Польської держави в межах до Другої світової війни. Польський уряд, командування Армії Крайової поширювали антиукраїнські інструкції та накази. (...)

На окремих розгляд заслуговує діяльність німецького окупаційного Райхскомісаріату України в Рівному на чолі з гауляйтером Еріхом Кохом, організатором кривавих розправ з українським населенням не лише Волині, але й цілого Правобережжя. Як довела німецька Берлінська комісія 1944 року, Еріх Кох виконував польські доручення, винищуючи українську інтелігенцію на Волині (...).

На західноукраїнських землях був не просто конфлікт (конфлікт, зрештою, не мусить бути збройним і кривавим), а повстання проти трьох окупантів, об'єднаних антиукраїнською ідеологією. Це дуже добре розуміли сучасники, назвавши свої збройні сили Українською Повстанською Армією. Повстання було частиною національно-визвольної боротьби за створення української держави, відновленої 1941 року. Була національно-визвольна війна, під час якої, як під час кожної війни (зокрема, у XX-XXI ст.) гине також маса цивільного невинного населення. Війна, яка в обставинах Волині виявилася також як неконтрольована ОУН та УПА, стихійна селянська війна, дуже жорстока, така, яку ми знаємо в тих самих часах в Югославії (...).

Цифри жертв стали, відверто кажучи, об'єктом фальсифікації з польської сторони, яка дійшла вже до цифри 100 тисяч, перейшла через неї ледве чи не до 300 тисяч, тобто більше, ніж взагалі було поляків на західній Волині. Мабуть, таку українофобію треба гальмувати не лише українцям. Так чи інакше, великі польські жертви є,

Улас Самчук так описує поляків в 20-30-х рр. XX ст.:

«За колишньої Польщі українців не брали на державні посади, ми не мали фахових сил для адміністрації, залізниць, пошти, телеграфу, поляки відновили свої старі рецепти: «не давай ходу кабаньським русінам». Шовінізм тих людей мав унікальні прикмети, він був позбавлений якихбудь ознак глузду, все базувалося на найчистішій культурі мегаломанії. Старі мрії «від моря до моря» не давали їм спати, не дозволяли рахуватися ні з часом, ні з умовами, ні з логікою, ні з якими-будь моральними критеріями. Їх ненависть до нас була елементарно щира і органічно звиряча, а їх наміри абсолютно брудні.

Навіть у час цього найбільшого нашого спільного лиха ми не могли зійтися з ними ні в одній точці, вони вважали за смертельний гріх заговорити з нами нашою мовою, у їх пресі ми могли вичитати такі розважання «зцентей глови», що коли вони виграють цю війну, у що вони так само вірили, як і в Матку Воску Ченстоховську, вони поширяли свої володіння до Дніпра, все населення наше виселять на схід, а одночасно, на заході, «відзискають» свої історичні землі до Одеру і, розуміється, виженуть німців за Одер... Отже бідний Гітлер безнадійно спізнився, наївно вважаючи, що всі ці винаходи його власність».

перш за все, на сумлінні польського лондонського уряду, що перетворив поляків на західноукраїнських землях в заручників ситуації. З іншого боку, важко повірити, що, наприклад, 100 тисяч поляків Волині, тобто практично половина польського населення, чекали, доки українці їх виріжуть, не намагаючись рятуватися втечею на Захід. (...) Польща доведена маніпуляціями історії до стану справжньої антиукраїнської істерії. При цьому спекуляціями на тему польсько-українських відносин займаються щедро фінансовані з різних боків фантастичні «западенци» (це не лише ветерани антиукраїнських операцій), використовуючи всі ЗМІ в добре засвоєному геббельсівському дусі. (...)

Польща якось – це вже стараннями сучасних істориків – забула, що ще кілька років тому визнавала право на утворення Української держави в період Другої світової війни і право боротьби за неї. Правда, Україні таке визнання не є потрібне, але воно було симптоматичним. Як симптоматичним є й те, що у 1993 році Польща відмовилася від «відзначення» 50-річчя волинських подій (хоча кругла дата – найкраща нагода для цього). Та тоді якось важко ще було гратися в піжмурки і заперечувати, що Українське повстання було наслідком польських переслідувань і польського терору (...). Розшматовану Україну проковтнути легше. Але при цьому ще треба обплювати український національно-визвольний рух за утворення незалежної Української держави, бо це, мовляв, не політичний рух, а бандитизм ризунів, насильників, розбишак, що займалися етнічною чисткою мирного і спокійного польського населення. Антиукраїнська платформа трьох окупантів з 40-х років відновлена і працює. Такі дії, зрештою, збігаються з діяльністю внутрішньо-української п'ятої колонії, яка за будь-яку ціну намагається знищити українську національну ідею в ім'я збереження влади в приватизованій державі (...).

Ще про так звані «вибачення» та «примирення». Ці формули, які, по суті, позбавлені внутрішнього змісту, бо практично у відносинах між націями вони нічого змінити не можуть, як не можуть (і не хочуть). виправити допущені несправедливості і злочини, можна б трактувати як бутафорну романтику, якби у польсько-українському випадку вони не були скеровані на честь і гідність української нації, на її право піднімати повстання проти поневолювачів. Бо як має звучати українська формула «вибачення»: «вибачте нам, що ми повстали, бо не хотіли бути у вашому ярмі»? Жодне з національно-визвольних повстань проти окупантів і колонізаторів не кінчалось проханням вибачити – не вибачалися араби Алжиру, коли воювали з французькими колонізаторами, не вибачалися негри Конго, коли викидали бельгійців зі своєї країни. А якщо вже серйозно говорити про формулу вибачення, то воно доречне лише з боку окупантів, які самі винні у тому, що відбувалося. Зрештою, поляки мають історичні взірці того, хто і чому вибачався. В час підписання Ризького договору, коли явною була зрада Польщі щодо Української Народної Республіки, Юзеф Пілсудський мав стільки особистою відваги і почуття військової честі, щоб, розмовляючи з старшинами Армії УНР, просити: «Wybaczcie, Panowie». Отже, хто і перед ким має вибачатися?

Приклади примирення – німецько-французького, німецько-польського в даній ситуації цілком не на місці. Там йшлося про примирення між двома рівноправними націями-державами, що вели війну, – тут йдеться про відносини між нерівноправними повсталими та їхніми панами і поневолювачами. (...)

Можна, до речі, пробувати моделювати ситуацію, за якою керівництво України піде на поступки гласним і негласним вимогам польської сторони. Сучасна держава є

спадкоємцем так званої радянської України. У такій ситуації між сучасною Україною та відновленою 1941 року незалежною українською державою не може бути ніякої тягlosti й спадкоємності. Українська Повстанська Армія, Українська Народно-Революційна Армія, інші українські національні військові формування були збройними силами повсталого українського народу, що боролися проти потрійної окупації. (...)

Жодні урядові структури сучасної України не мають права ні засуджувати дії українських збройних сил тих часів, ні вести розмови про якесь формальне вибачення чи примирення. (...) В кожному випадку «вибачення» і «примирення» (незалежно від питань морально-етичного плану, від понять честі й гідності українського народу) автоматично означатимуть визнання незалежницьких дій 40-х років. Та можна дозволити заганяти себе самих у глухий кут на догоду польським шовіністам. Поступки завжди зобов'язують, бо за одними мусять іти далші. Недооцінювати чергову ланку в антиукраїнській грі не варто, бо за нею підуть інші. Відповідальність за загострення польсько-українських відносин в будь-якому випадку лягає не на українську сторону. Польська ж сторона не зробила нічого для того, щоб справді в минуле відійшли слова давньої народної пісні (не галицької і не волинської): «Доки Рось Россю зветься, Дніпро в море летється – доти шире руське серце з лядським не зйдеється» (Дашкевич Я. Волинський вузол // «Універсум», № 5-6, 2003).

Публікація Олега К. РОМАНЧУКА

